

מספר המלקות - דרשת חז"ל מול פשט הפסוקים

ראשי פרקים

הצגת הנושא

שיטת הרמב"ם

שיטת רש"י

ביאור המהר"ל לעונש המלקות

הצגת הנושא

אחת מדרכי הכפרה האמורות בתורה היא עונש המלקות. תחילה נעיין בפשט הפסוקים:

"והיה אם בן הכות הרשע והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר. ארבעים יכנו לא יוסיף פן יוסיף להכותו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך"

(דברים כ"ה, ב-ג)

מהפסוקים משמע שמלקים ארבעים מלקות. אך המשנה מבינה אחרת -

"כמה מלקין אותו? ארבעים חסר אחת שנאמר "במספר ארבעים" מניין שהוא סוכם את הארבעים? ר' יהודה אומר ארבעים שלמות הוא לוקה"

(מכות דף כב.)

לדברי ת"ק (שהלכה כמותו) מלקים שלושים ותשע מלקות בלבד. צריך להבין כיצד מלקים שלושים ותשע מלקות בעוד שבתורה כתוב במפורש "ארבעים יכנו"?

כתשובה לכך נציג שתי גישות בנושא.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות סנהדרין פרק י"ז הלכה א' כותב:

"כיצד מלקין את המחוייב מלקות? כפי כחו שנאמר 'כדי רשעתו במספר'. וזה שנאמר ארבעים - שאין מוסיפין על הארבעים

אפילו היה חזק ובריא כשמשון, אבל פוחדתין לחלש שאם יכה לחלש מכה רבה בודאי הוא מת. לפיכך אמרו חכמים שאפילו הבריא ביותר מכין אותו שלושים ותשע שאם יוסיף לו אחת נמצאת שלא הכהו אלא ארבעים הראויות לו”

משמע מהרמב”ם שמהתורה חייב ארבעים אלא שחכמים גזרו גזירה והורידו את מספר המלקות לשלושים ותשע כדי שאם בטעות ילקה עוד מכה לא תהיה זאת עבירה על “לא יוסיף להכותו” – דבר המסכן את בריאותו, אלא המכה הזאת תהיה בכלל הארבעים הראויות לו שיכול לספוג.

והקשה ה”לחם משנה” –

”והשתא יש לתמוה על רבינו, איך כתב לפיכך אמרו חכמים שאפילו הבריא ביותר מכין אותו וכו’ דלכאורה נראה דאינו מן התורה כדפרישית ומאין לו זה, ועוד מאין יצא מה שאמר כמה מלקין את המחוייב וכו’ שנאמר “כדי רשעתו במספר” שהרי לא הוזכר בגמרא דרשה זאת”

כלומר, שואל ה”לחם משנה” שלכאורה מהמשנה משמע ששלושים ותשע מלקות נלמדות מהתורה ומנין לרמב”ם שזה תקנת חכמים באומרו “לפיכך אמרו חכמים שאפילו הבריא ביותר מכין אותו שלושים ותשע”? ועוד הוא שואל שהרמב”ם הבין שמהמילים “כדי רשעתו במספר” לומדים שמפחיתים את מספר המלקות לחלש, ולכאורה לא מצינו שממילים אלו דורשים זאת, וכי הרמב”ם חידש דרשה מעצמו?

ותירץ ה”כסף משנה” את השאלה הראשונה:

”ויותר נראה לי דטעמיה אזיל שכל דבר שאינו מפורש בהדיא בתורה קרי דברי סופרים, וחכמים קיבלו ממה רבינו עליו השלום דרשה זו ומטעם זה”.

וכך הבין גם הרדב”ז:

”ויש לומר דטעמא יהיב אמאי דרשי ליה רבנן הכי מדלא כתיב שלושים ותשע יכנו משמע דארבעים ראויות לו והא דכתיב דמספר הא פסק טעמא”.

לפי ה"כסף משנה" חכמים דרשו מהתורה "במספר ארבעים" - מניין שהוא סוכם את הארבעים, דהיינו שלושים ותשע, והרמב"ם רק נותן טעם לדבר. וקשים הדברים, שהרי לא כתב הרמב"ם "במספר ארבעים" - אמרו חכמים מספר שהוא סוכם את הארבעים, כדרכו, אלא רק כתב "אמרו חכמים..." - משמע שזאת תקנת חכמים ולא מן התורה. בנוסף לכך אין הוא עונה על שאלתו השניה של ה"לחם משנה" - כיצד חידש הרמב"ם מעצמו את הדרשה לדין "כפי כוחו"?

שאלה נוספת על ה"כסף משנה" היא מלשונו של הרמב"ם "אבל פוחתין לחלש... לפיכך אמרו חכמים שאפילו הבריא ביותר מכין אותו שלושים ותשע שאם יוסיף לו אחת נמצאת שלא הכהו אלא ארבעים הראויות לו". ולכאורה אם פוחתין לחלש ומלקין שלושים ותשע מלקות מן התורה בגלל הדאגה, וכל אחד הוא דין בפני עצמו, מתאים יותר לומר "וכן אמרו חכמים..." וכיוון שהרמב"ם קישר בין שני הדינים במילת הקשר "לפיכך" - משמע שבגלל שיש דין "כפי כחו" אמרו חכמים שילקה רק שלושים ותשע.

ה"לחם משנה" מפנה אותנו לפירוש המשניות של הרמב"ם (מכות פ"ג משנה יא). שם נראה למצוא מזור לבעיה. ואומר הרמב"ם (בתרגומו של הרב קאפח):

"אילו אמר ארבעים במספר היה צריך שיהו שלמים, וכיוון שהקדים במספר רצה בזה שלא ילקה אכסרה אלא במספר כפי יכולת סבלו כמו שאמר כדי רשעתו ואמרו אחר כך ארבעים, רוצה לומר ההלקאה ארבעים כפי שנאמר בקבלה. **חכמים אומרים כיוון שמלקות אינה אלא לפי יכולת סבלו ולא יותר על ארבעים, לא נלקהו ארבעים, ונשאיר את המכה הזו האחת סייג כמו שיתבאר שחובה לנקוט בסייג במיעוט המכות.** ורבי יהודה אינו סובר כן. ואין הלכה כרבי יהודה. דע כי אמרו התעלה ארבעים יכנו אין כוונתו שלוקה ארבעים דוקא אלא רצה בזה שתכלית העונש ארבעים ולא יותר והוא אמרו ולא יוסיף, ומלקין אותו למטה מהארבעים לפי יכולת סבלו כדי שלא ימות והוא אמרו כדי רשעתו, כאילו אמר כדי כחו על רשעתו..."

זוהי שיטת הרמב"ם לפי ה"לחם משנה": כשהמשנה דרשה – "במספר ארבעים" מניין שהוא סוכם את הארבעים" כוונתה שהתורה הורידה את מספר המלקות לחלשים כדי כחו על רשעתו ובמספר מקסימלי של ארבעים וזהו פירוש הפסוק "כדי רשעתו במספר ארבעים" וע"כ יש כח ביד חכמים להשתמש בהיתר התורה ולקבוע ל"ט מלקות בלבד מהחשש למכה נוספת מיותרת. וכן משנה זאת היא הפתרון לשאלתו השניה של ה"לחם משנה". אין הרמב"ם חידש מעצמו שמהמילים 'כדי רשעתו במספר' לומדים את הפחתת המלקות לחלשים, זוהי שיטת חכמים עצמם בהבנת פסוקי התורה.

תירוץ זה מסביר גם את הקשר בין הדינים. אם התורה לא היתה דואגת לחלשים אלא כל אחד לוקה ארבעים, חכמים לא היו מפחיתים מכה ומבטלים לחלוטין את הדין ההחלטי של התורה, ורק בגלל דין התורה שפוחתין לחלשים ומספר המלקות ארבעים אינו מוחלט, פעלו חכמים ברוח התורה והפחיתו מכה בדאגה למכה מיותרת אסורה ומסוכנת לבריאים. לכן נקט הרמב"ם אחר דין "כפי כחו" - "לפיכך אמרו חכמים שאפילו הבריא ביותר מכין אותו שלושים ותשע".

לסיכום, שאלתנו לשיטת הרמב"ם לא קשה. התורה כתבה "ארבעים יכנו" כי מהתורה יש ארבעים מלקות, אלא חכמים תקנו שילקו רק שלושים ותשע.

שיטת רש"י

רש"י על המשנה כותב בד"ה "שנאמר במספר ארבעים":

"והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר וסמך ליה ארבעים יכנו ודרשינן כמאן דכתיב במספר ארבעים מנין שהוא סוכם את הארבעים כדמפרש בגמרא דמדלא כתיב יכנו ארבעים במספר אלא במספר ארבעים יכנו שמעינן דהכי קאמר מנין הסוכם ארבעים חשבון המשלים סכום של ארבעים שגורם לקרות אחריו ארבעים דהיינו שלושים ותשע"

רש"י סובר ששלושים ותשע המלקות נדרשות מהפסוקים, שהרי לא כתוב חד-משמעית יכנו ארבעים במספר אלא "... כדי רשעתו במספר. ארבעים יכנו..." ודרשו "במספר ארבעים" – במספר הסוכם את הארבעים - שאחריו ארבעים, דהיינו שלושים ותשע.

בניגוד לרמב"ם הסובר ששלושים ותשע מלקות זו תקנת חכמים אבל מן התורה "במספר ארבעים" הכוונה שלוקה עד מספר המלקות המקסימלי שהוא ארבעים, רש"י סובר שזו דרשה מהכתוב "במספר ארבעים" – מספר הסוכם את הארבעים, דהיינו שלושים ותשע מן התורה.

ה"לחם משנה" מביא סיוע לשיטת הרמב"ם מהגמרא במסכת מכות דף כב:-

"אמר רבא כמה טפשאי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה
ולא קיימי מקמי גברא רבה דאילו בספר תורה כתיב ארבעים
ואתו רבנן בצרו חדא"

מפשט הגמרא משמע שחכמים הורידו ממש מכה אחת, והרמב"ם הפשטן כך הבין את הגמרא שיש פה תקנת חכמים להפחית מכה וזאת גדולתם של חכמים, ואילו לרש"י נצטרך לומר שהכוונה היא שחכמים בדרשתם הפחיתו מכה וגילו שמהתורה יש רק שלושים ותשע.

לשיטת רש"י עדיין נשארת הקושיה שפתחנו בה - אם העונש מהתורה הוא שלושים ותשע מלקות אז מדוע כתבה התורה "ארבעים יכנו"? לשם כך נביא את הסבר המהר"ל בסוף הבאר הראשון של "באר הגולה" ובעזרתו נסיר את הקושיה הזאת מעל שיטת רש"י.

ביאור המהר"ל לעונש המלקות

"כי המקובל אצלם, כי מספר המכות ארבעים כנגד יצירת האדם שנוצר בארבעים יום כמו שידוע דבר זה, וגמר יצירתו הוא ביום הארבעים... וידוע כי הצורה חלה באחרונה, ואם כן הצורה חלה באדם ביום ארבעים כמשפט הצורה שחלה באחרונה. וכאשר האדם הוא בחטא גם הצורה שלו עומד בחומר בחטא, ולכך אמר ארבעים יכנו, כי הטעם מלקות שיש להלקותו ארבעים כנגד צורת הולד ר"ל יצירה זאת שנבראת בארבעים יום יצירה רעה כך היא, לכך יש להלקותו כפי מספר היצירה שהיא רעה, וכאשר הוא בחטא אז משפט ארבעים מכות יש עליו כנגד יצירת החומר עם צורתו אשר חלה ביום ארבעים. אבל כאשר הוא מכה אותו ל"ט וקבל העונש שהוא מצד החומר אזי אין בצורה חטא ושב להיות טהור... ולכך אמרה תורה ארבעים יכנו. כאילו אמרה שיש להכות אותו נגד היצירה שהיא בארבעים יום... ולכך כאשר זכר

הכתוב המכות בכלל ולא דרך פרט, אמר ארבעים יכנו שהדין הוא להכותו ארבעים נגד יצירת הולד, אבל הספירה אחד אחד אחד אין באחרון ספירה פרטית רק עד ל"ט... ואלו הם דרכי חכמה וסודי התורה שהם עמוקים מני ים"
(באר הגולה עמ' כא-ב)

מדברי המהר"ל מתברר שמה שכתבה התורה "ארבעים יכנו" – זהו העונש שמגיע לו על חטאו, שקלקל את יצירתו שנוצר בארבעים יום וכנגד זה נלקהו ארבעים מלקות ויכופר לו ויתקן את גופו מהקלקול והטומאה שהביא על עצמו¹, אבל בפועל גם מהתורה על פי הדרשה לוקים רק ל"ט, שהרי לאחר שהגוף תוקן מהקלקול, הצורה כבר לא מחוברת לטמא ומבחינת עצמה טהורה היא ולא דרוש תיקון לצורה, ולכן לא דרושה המכה הארבעים לתיקון הצורה שחלה ביום הארבעים, ולכן לוקה רק ל"ט בפועל.

עם זאת מובן מדוע התורה כותבת "ארבעים יכנו" בעוד שבפועל לוקים מהתורה רק שלושים ותשע, שהרי התורה התייחסה למצב שלפני ההלקאה ואז כל האדם צריך תיקון, הגוף הטמא ועמו הצורה המחוברת לטמא ולכן כרגע מצווה התורה על ארבעים מלקות לתיקון הגוף והצורה כנגד ארבעים ימי יצירת הולד – גוף וצורה, אך לאחר שלושים ותשע מלקות שהגוף תוקן והצורה לא מחוברת לטמא והיא כשלעצמה טהורה אין צורך לתקן ולהלקות עוד מכה כך שבפועל מלקים רק ל"ט. בזמן שהצורה מחוברת לגוף טמא, מגיע לאדם ארבעים מלקות כנגד ארבעים ימי יצירה של הגוף והצורה, ובכל זאת אומרת התורה שבפועל לוקים רק שלושים ותשע ולא זקוקים לעוד מכה אחר תיקון הגוף – "במספר ארבעים".

¹ ובמקום מיתה כדברי מדרש תנחומא במדבר כ"ג, והגמרא סנהדרין דף י'. "רבא אמר מלקות במקום מיתה עומדת" ורש"י שם.